

Planctus Mariæ Cívídale

Louis Krekelberg

Planctus Mariae

Rouwklacht van Maria.

Restitutie van het manuscript uit:
“Archivi e Biblioteca Piazza Duomo, 13.33043
Cividale del Friuli UD.

Codex CI f. 85r – 90v (vroeger LXXIVr e.v.) XVe eeuw.

Restitutie en verantwoording
Louis Krekelberg

Planctus Mariae Cividale

Rouwklacht van Maria.

Deze rouwklacht is te vinden in een Processionale van Cividale (noord-Italië). Oorspronkelijk hoorde dit toe aan de kathedraal van Cividale. Nu bevindt dit Processionale zich in “Archivi e Biblioteca Piazza Duomo, 13. 33043 Cividale del Friuli UD. De oudste foliëring staat linksboven op het recto- folio in romeinse cijfers. De nieuwe paginering staat rechtsboven in Arabische cijfers.

Het werk is niet compleet: het laatste (?) gezang *O mentes perfides* eindigt abrupt na anderhalve notenbalk.

Aansluitend, op folio 88r, volgt een *Visitatio Sepulchri*, die wat muziek betreft veel verwantschap laat zien: ook hier notatie in de Protus en drie gezangen hebben dezelfde melodie als nr.12 uit *Planctus Mariae, O Maria Magdalena*.

Dr. Smits van Waesberghe ziet de *Planctus Mariae* als een inleiding op de *Visitatio Sepulchri*.

“Ook aan de inleiding van het drama besteedde men alle zorg. Wilde het drama ondanks dergelijke toegevoegde handelingen toch een harmonieuze eenheid vormen, dan moest aan de scène der zoekende vrouwen (“Wien zoekt gij?”) noodzakelijk iets voorafgaan. Meer nog, de emotioneele schok van het blijde bericht van den engel wordt het diepst gevoeld, als daaraan een samenspraak der vrouwen, die in smart en hoop het graf bezoeken, voorafgaat. Aan de angstige vraag uit het evangelie: “Wie zal ons den zwaren grafsteen wegwentelen?”, liet men als proloog een klaagzang, Planctus, der bedroefde vrouwen voorafgaan”.

Uit: Muziek en drama in de M.E. Caeciliareeks nr.9 Bigot en van Rossum, Amsterdam.

De *Planctus Mariae* bestaat uit 21 op zichzelf staande gezangen. Elk gezang begint met een grote hoofdletter in het rood en wordt afgesloten met een dubbele deelstreep. In de reconstructie en bij de bespreking gaan we uit van 20 gezangen, omdat in nr.8 twee gezangen uit het manuscript zijn samengevoegd.

Vier personen voeren de gezangen uit:

Maria Moeder
Maria Magdalena
Maria Jacobi
Johannes.

Dat zijn dezelfde personen die in het Evangelie van Johannes XIX, 25 – 27 genoemd worden:

“Bij het kruis van Jezus stonden zijn Moeder en de zuster zijner Moeder, Maria van Klopas, en Maria Magdalena. Toen Jezus nu zijn Moeder zag staan en naast haar de leerling die Hij beminde, sprak hij tot zijn Moeder: Vrouw, zie uw zoon....”

In de marge van het handschrift staat aangegeven wie het gezang uitvoert.

Opvallend in dit manuscript zijn de vele regieaanwijzingen (79), die tussen tekst en notenbalken in kleine rode letters genoteerd zijn. In de reconstructie zijn die aanwijzingen niet opgenomen omdat wij het notenbeeld niet willen verstoren. Voor de regisseur is er een volledige tekst met vertaling en rolverdeling op de volgende bladzijden.

Planctus Mariæ Cividale

Tekst en vertaling: Johan Schoenmakers

Hic incipit Planctus Mariæ et aliorum in die Parasceuen.	Hier begint de rouwklacht van Maria en anderen op Goede Vrijdag
(1.) Magdalena:	Magdalena:
(Hic uertat se ad homines cum brachijs extensis.)	Hier wendt ze zich tot de mannen met uitgestrekte armen.
<i>O fratres!</i>	<i>O broeders!</i>
(Hic ad mulieres.)	Hier tot de vrouwen
<i>et sorores!</i>	<i>En zusters!</i>
<i>Ubi est spes mea?</i>	<i>Waar is mijn hoop?</i>
(Hic percuciat sibi pectus)	Hier slaat ze zichzelf op de borst.
<i>Ubi consolatio mea?</i>	<i>Waar is mijn troost?</i>
(Hic manus elleuet.)	Hier heft ze haar handen omhoog.
<i>Ubi tota salus?</i>	<i>Waar is mijn ware redding?</i>
(Hic, inclinato capite, sternat se ad pedes Christi)	Hier werpt ze zich met gebogen hoofd aan de voeten van Christus.
<i>O magister mi!</i>	<i>O, mijn meester!</i>
(2.) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic percutiat manus.)	Hier slaat ze de handen ineen.
<i>O dolor!</i>	<i>O, smart!</i>
<i>Proh dolor!</i>	<i>O, verdriet!</i>
<i>Ergo quare,</i>	<i>Waarom toch,</i>
(Hic ostendat Christum apertis manibus.)	Hier wijst ze naar Christus met geopende handen.
<i>fili chare</i>	<i>dierbare zoon,</i>
<i>pendes ita,</i>	<i>hangt Gij daar zo,</i>
<i>cum sis uita</i>	<i>terwijl Gij toch het leven bent</i>
(Hic pectus percutiat suum.)	Hier slaat ze zichzelf op de borst
<i>manens ante secula?</i>	<i>dat al van eeuwigheid af bestaat.</i>
(3.) Johannes:	Johannes:
Hic, cum manibus extensis, ostendat Christum.)	Hier wijst hij met uitgestrekte handen naar Christus.
<i>Rex celestis</i>	<i>Koning van de hemel</i>
<i>pro scelestis</i>	<i>voor de zondaars</i>
(Hic demonstret populum poiiciendo se.)	Hier wijst hij naar het volk door naar voren te komen.
<i>alienas</i>	<i>voor andermans straf</i>
<i>soluis penas</i>	<i>geeft gij voldoening</i>
<i>agnus sine macula</i>	<i>Lam zonder smet.</i>

(4) Maria Iacobi:	Maria, de moeder van Jacobus:
(Ostendat crucem apertis manibus)	Ze wijst naar het kruis met geopende handen
<i>Munda caro,. mundo cara,</i>	<i>Rein lichaam, dierbaar voor het mensdom,</i>
<i>cur in crucis ares ara</i>	<i>waarom versmacht Gij van dorst op het altaar van het kruis</i>
(Hic sibi pectus percutiat.)	Hier slaat ze zich op de borst.
<i>pro peccatis hostia?</i>	<i>als offer voor de zonden?</i>

(5) Iohannes:	Johannes:
(Hic uertat se ad Mariam, suas lacrimas ostendendo.)	Hier wendt hij zich tot Maria en wijst zo op haar tranen.
<i>Fleant materna uiscera</i>	<i>Het moederlijk innerlijk</i>
<i>Marie (matris) uulnera.</i>	<i>van moeder Maria beweent de wonden.</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat hij zich (op de borst)
<i>Materne doleo</i>	<i>Ik betreur het moederschap</i>
<i>que dici soleo</i>	<i>waarvan ik gewend was dat men zei:</i>
(Hic salutet Mariam.)	Hier groet hij Maria
<i>felix puerpera.</i>	<i>“Gelukkige kraamvrouw”.</i>

(6) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic amplectet vnam Mariam ad collum.)	Hier omhelst zij een van de Maria's
<i>Flete, fideles anime,</i>	<i>Treur, gelovige zielen,</i>
(Hic aliam.)	Hier de andere.
<i>flete, sorores optime,</i>	<i>treur, rechtschapen zusters</i>
<i>ut sint multiplices</i>	<i>opdat ze veelvoudige</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat zij zich (op de borst)
<i>dolores indices,</i>	<i>bewijzen zijn van smart</i>
<i>planctus et lacrimae.</i>	<i>uw klachten en tranen.</i>

(7) Ambe Marie:	Beide Maria's:
(Hic ambe Marie erigant se cum manibus extensis ad Mariam et ad Christum)	Hier wenden beide Maria's zich met uitgestrekte handen naar Maria en naar Christus.
<i>Cur merore deficiis,</i>	<i>Waarom bezwijkt Gij door stille smart,</i>
<i>mater crucifixi?</i>	<i>moeder van de gekruisigde?</i>
<i>Cur dolore consumeris,</i>	<i>Waarom wordt Gij door smart verteerd,</i>
<i>dulcis soror nostra?</i>	<i>lieve zuster van ons?</i>
<i>Sic oportet fieri</i>	<i>Op deze wijze moet het gebeuren</i>
(Hic se inclinant cum salute.)	Hier groeten ze elkaar met een buiging
<i>ut predixit psalmista.</i>	<i>zoals de psalmist heeft voorspeld.</i>

(8) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic se percuciat.)	Hier slaat zij zich (op de borst).
<i>Triste spectaculum</i>	<i>Treurige aanblik</i>
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst ze naar Christus
<i>Crucis et lancee!</i>	<i>van kruis en lans!</i>
(Hic ostendat latus Christi.)	Hier wijst ze naar de zijde van Christus.
<i>Clausum signaculum</i>	<i>Dit verborgen teken</i>
<i>mentis uirginee</i>	<i>van een zuivere ziel</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat zij zich (op de borst).
<i>Profunde (I) me uulnerat.</i>	<i>verwondt mij diep.</i>
<i>Hic est quod dixerat</i>	<i>Dit is wat gezegd heeft,</i>
<i>quod prophetauerat</i>	<i>wat voorspeld heeft</i>
(Hic ostendat angelum.)	Hier wijst ze naar de engel.
<i>ille precuncius;</i>	<i>die voorbode.</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat zij zich (op de borst).
<i>Hic ille gladius</i>	<i>Dit is het zwaard</i>
<i>qui me transuerberat.</i>	<i>dat mij doorboort.</i>

(9) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic amplectet Iohannem.)	Hier omarmt ze Johannes
<i>Mi Iohannes, planctum moue,</i>	<i>Mijn Johannes,</i>
<i>plange mecum, fili nove, fili</i>	<i>huil met mij, mijn nieuwe zoon, zoon</i>
(Hic ostendat Christum.	Hier wijst ze naar Christus.
<i>nouo federe</i>	<i>door een nieuw verbond</i>
<i>matris et matertere</i>	<i>van een moeder en haar zuster.</i>
(Hic laxatis manibus.)	Hier met uitgestrekte handen
<i>Tempus est lamenti;</i>	<i>Het is tijd om te klagen</i>
(Hic se percutiat.)	Hier slaat ze zich (op de borst.)
<i>immolemus intimas</i>	<i>laten wij als zijn beste vrienden onszelf offeren,</i>
<i>lacrimarum uictimae</i>	<i>overmand als wij zijn door tranen</i>
(Hic laxet manus.)	Hier strekt zij haar handen uit.
<i>Christo morienti.</i>	<i>vanwege de stervende Christus.</i>

(10) Iohannes:	Johannes:
(Hic uertat se Mariam cum manibus apertis.)	Hier wendt hij zich tot Maria met geopende handen.
<i>O Maria, mater mea,</i>	<i>O, Maria, mijn moeder</i>
<i>semper tu michi eris cara,</i>	<i>altijd zal ik voor U zorgen</i>
<i>et thesaurum conseruabo</i>	<i>en u als een kostbaarheid bewaren</i>
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst hij naar Christus.
<i>Qui modo michi est commissus.</i>	<i>U, die alleen aan mij is toevertrouwd.</i>

(11) Magdalena:	Magdalena:
(Hic se flexis genibus ante crucem.)	Hier zit ze geknield voor het kruis.
<i>O Pater benigne,</i>	<i>O, goedgunstige Vader,</i>
<i>o magister inclyte,</i>	<i>o, glorievolle meester,</i>
(Hic se ipsam ostendat.)	Hier wijst ze naar zichzelf.
<i>noli me derelinquere;</i>	<i>Laat mij niet in de steek.</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat ze zich (op de borst.)
<i>peccatricem respice,</i>	<i>Denk aan deze zondares,</i>
<i>tu qui me saluasti.</i>	<i>Gij die mij hebt verlost.</i>

(12) Maria maior:	Moeder Maria:
<i>O, Maria</i>	<i>O, Maria,</i>
(Hic ostendat Magdalenam.)	Hier wijst ze naar Magdalena.
<i>Magdalena,</i>	<i>Magdalena,</i>
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst ze naar Christus.
<i>filijs mei dulcis discipula,</i>	<i>lieve leerlinge van mijn Zoon,</i>
(Hic amplexetur Magdalenam ad collum cum duobus brachiis.)	Hier omhelst ze Magdalena met twee armen.
<i>plange mecum, soror mea,</i>	<i>bejammer met mij, mijn zuster,</i>
(Hic uoluit ad aliam partem amplexendo Magdalenam.)	Hier wendt ze zich in een andere richting, terwijl ze Magdalena blijft omarmen.
<i>plange mecum cum dolore</i>	<i>bejammer met mij smartelijk</i>
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst ze naar Christus.
<i>mortem dulcis nati mei,</i>	<i>de dood van mijn lieve Zoon</i>
(Hic ostendat Magdalenam.)	Hier wijst ze naar Magdalena.
<i>et mortem magistri tui,</i>	<i>en de dood van uw Meester</i>
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst ze naar Christus.
<i>mortem illius qui</i>	<i>de dood van Hem</i>
(Hic ostendat Magdalenam.)	Hier wijst ze naar Magdalena.
<i>te tantum amavit,</i>	<i>die u zozeer hebt liefgehad</i>
(Hic ostendat Magdalenam.)	Hier wijst ze naar Magdalena.
<i>qui omnia peccata tua</i>	<i>die al uw zonden</i>
(Hic relaxet manus deorsum.)	Hier laat ze haar handen naar beneden zakken.
<i>tibi relaxavit,</i>	<i>heeft vergeven,</i>
(Hic amplexendo Magdalenam, ut primo fecit, finiat versum.)	Terwijl ze hier Magdalena omhelst, zoals ze al eerder deed, beëindigt ze het vers.
<i>dulcissima Magdalena.</i>	<i>liefste Magdalena.</i>

(13) Magdalena:	Magdalena:
(Hic salutet Mariam cum manibus tantum.)	Hier groet ze Maria alleen met haar handen.
<i>Mater Yhesu crucifixi,</i>	<i>Moeder van de gekruisigde Jezus,</i>
(Hic tergat sibi lacrimas.)	Hier droogt ze haar tranen.
<i>tecum plangam mortem Christi,</i>	<i>met U bejammer ik de dood van Christus</i>
(Hic se ipsam ostendat.)	Hier wijst ze naar zichzelf.
<i>et mortem mei magistri;</i>	<i>en de dood van mijn Meester</i>
(Hic se percuciat ad pectus.)	Hier slaat ze zich op de borst.
<i>et ex dolore cruciata,</i>	<i>en gekweld door smart</i>
(Hic manibus se percuciat.)	Hier slaat ze zichzelf met haar handen.
<i>sum in corde uulnerata.</i>	<i>ben ik in mijn hart gewond.</i>

(14) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic se uertat ad homines manibus apertis.)	Hier wendt ze zich tot de mannen met open handen.
<i>Ubi sunt discipuli</i>	<i>Waar zijn de leerlingen</i>
<i>quos tu dilexisti?</i>	<i>die U hebt liefgehad?</i>
(Hic se uertat ad mulieres manibus apertis.)	Hier wendt ze zich tot de vrouwen met open handen.
<i>Ubi sunt apostoli</i>	<i>Waar zijn de apostelen</i>
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst ze naar Christus.
<i>quos tantum amasti?</i>	<i>waar u zoveel van hebt gehouden?</i>
(Hic se uertat ad populum.)	Hier wendt ze zich naar de mensen.
<i>Qui timore territi,</i>	<i>Die door vrees overmand</i>
<i>omnes fugierunt,</i>	<i>allemaal gevlucht zijn</i>
<i>et te solum, fili mi,</i>	<i>en jou alleen, mijn Zoon,</i>
(Hic ostendat crucem.)	Hier wijst ze naar het kruis.
<i>in cruce dimiserunt.</i>	<i>naar het kruis hebben laten gaan.</i>
(Hic se percuciet pectus.)	Hier slaat ze zich op de borst.
<i>Heu me! Heu me! misera Maria!</i>	<i>Wee mij, wee mij, beklagenswaardige Maria!</i>

(15) Maria Iacobi:	Maria, de moeder van Jacobus:
(Hic ostendendo circumcircha et cum manibus ad oculos suos postea dicat.)	Hier wijst ze rondom zich en daarna zegt ze met de handen bij haar ogen:
<i>Quis est hic qui non fleret,</i>	<i>Wie is er hier, die niet zal huilen</i>
<i>matrem Christi si uideret</i>	<i>als hij de moeder van Christus ziet</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat ze zich (op de borst).
<i>in tanta tristitia?</i>	<i>in zo 'n grote droefheid?</i>

(16) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic uertat se ad populum manibus apertis.)	Hier wendt ze zich tot het volk met open handen.
<i>O vos omnes qui transitis per uiam</i>	<i>O, gij allen, die hier voorbij komt,</i>
(Hic ad oculos suos ponat manus.)	Hier plaatst ze haar handen bij haar ogen
<i>simul mecum flete,</i>	<i>ween met mij samen</i>
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst ze naar Christus.
<i>et meum dulcem filium</i>	<i>en betreur evenzeer mijn lieve Zoon</i>
<i>pariter lugete, et uidete</i>	<i>en kijk</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat ze zich (op de borst).
<i>si est dolor similis,</i>	<i>of er een smart is die even groot is</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat ze zich (op de borst).
<i>sicut dolor meus.</i>	<i>als mijn smart.</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat ze zich (op de borst).
<i>Heu me! heu me! misera Maria!</i>	<i>Wee mij, wee mij, beklagenswaardige Maria</i>
(17) Maria sola:	Maria (Magdalena) alleen:
(Hic uersus Mariam maiorem.)	Hier wendt ze zich tot Moeder Maria
<i>Consolare Domina,</i>	<i>Wees getroost, Meesteres,</i>
<i>mater et regina.</i>	<i>Moeder en Koningin.</i>
<i>Cur merore deficis,</i>	<i>Waarom bezwijkt Gij door smart,</i>
(Hic ostendat Mariam maiorem.)	Hier wijst ze naar Moeder Maria.
<i>stella matutina?</i>	<i>Morgenster?</i>
<i>Tuus leuat filius</i>	<i>Uw Zoon redt</i>
(Hic relaxet manus.)	Hier laat ze haar handen zakken
<i>in mundum ruina</i>	<i>de wereld van de ondergang</i>
(18) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst ze naar Christus.
<i>Fili mi carissime,</i>	<i>Mijn liefste Zoon,</i>
(Hic ostendat se ipsam.)	Hier wijst ze naar zichzelf.
<i>dulcis amor meus,</i>	<i>mijn lieveling,</i>
<i>cur te modo uideo</i>	<i>waarom zie ik u zo</i>
(Hic ostendat crucem.)	Hier wijst ze naar het kruis
<i>in cruce pendentem</i>	<i>aan het kruis hangen,</i>
(Hic ostendat latrones.)	Hier wijst ze naar de misdadigers.
<i>inter latrones positum,</i>	<i>geplaatst tussen misdadigers,</i>
(Hic coronam spineam.)	Hier naar de doornenkroon.
<i>spinis coronatum,</i>	<i>gekroond met doornen</i>
(Hic latus ostendat.)	Hier wijst ze naar de zijde.
<i>latus tuum ,fili mi,</i>	<i>en Uw zijde, mijn Zoon,</i>
<i>lancea perforatum?</i>	<i>met een lans doorboord?</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat ze zich (op de borst.)
<i>Heu me! heu me! misera Maria!</i>	<i>Wee mij, wee mij, beklagenswaardige Maria.</i>

(19) Iohannes:	Johannes:
(Hic ostendat Christum.)	Hier wijst hij naar Christus.
<i>Cur in ara, crucis ares,</i>	<i>Waarom versmacht Gij van dorst op het altaar van het kruis,</i>
<i>caro que peccato cares,</i>	<i>lichaam dat vrij is van zonden,</i>
(Hic se percuciat.)	Hier slaat hij zich (op de borst.)
<i>caro culpe nescia?</i>	<i>lichaam zonder schuld?</i>

(20) Maria maior:	Moeder Maria:
(Hic se uertat ad populum et stet usque ad verbum <i>Ferre stipendium</i> , et tunc se.....) 2	Hier wendt ze zich tot het volk en blijft staan tot het woord: <i>Ferre stipendium</i> , en dan...
<i>O mentes perfidas,</i>	<i>O, trouweloze geesten</i>
<i>et linguas duplices,</i>	<i>en dubbele tongen,</i>
<i>o testes subdolos</i>	<i>o, bedrieglijke getuigen</i>
<i>et fal (sos iudices</i>	<i>en huichelachtige rechters,</i>
<i>senes cum junioribus</i>	<i>ouderen en jongeren</i>
<i>solent majoribus</i>	<i>die zelf</i>
<i>criminibus</i>	<i>zeer schuldig zijn</i>
<i>damnati</i>	<i>vinden het gewoon</i>
<i>ferre stipendium</i>	<i>ophanging</i>
<i>suspendium</i>	<i>te eisen</i>
<i>peccati.) 3</i>	<i>als straf voor een vergrijp.</i>

- 2) Hier eindigt de rubriek en de tekst.
- 3) De tekst tussen () staat niet in het ms., maar is te vinden in de sequens: "Flete, fideles animae".

De tekst.

De tekst van de Planctus Mariae is niet helemaal origineel. In de “Analecta Hymnica medii aevi” bevindt zich de tekst van een oudere sequens *Flete, fideles animae*. 20,nr.198 p.155.

De teksten van de nrs. 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 19 en 20 zijn overgenomen uit dit gezang.

Zeer welkom is de tekst van nr.20, *O mentes perfidas*. Slechts anderhalve notenbalk van dit gezang is te vinden in het handschrift van Cividale (f.87v). Omdat de vorm en de melodie van nr.18 hetzelfde is als nr.20 kan dit laatste gezang gemakkelijk gereconstrueerd worden. De spelling van het Latijn uit het manuscript is aangepast aan de hedendaagse schrijfwijze.

Planctus Mariæ Virginis

Uit: “Analecta Hymnica” nr. 198

1a	Flete, fideles animæ, Flete, sorores optimæ, Ut sint multiplices Doloris indices Planctus et lacrimæ.	1b	Fleant materna viscera Mariæ matris vulnera, Materne doleo, Quæ dici soleo Felix puerpera.
2a	Triste spectaculum Crucis et lanceæ Clausam signaculum Matris virgineæ Profunde vulnerat; Hoc est quod dixerat, Quod prophetaverat Senex prænuntius, Hic ille gladius, Qui me transverberat.	2b	Dum caput cernum, Dum spinas capitis, Dum plagas manuum Cruentis digitis Supplex suspicio, Sub hoc supplicio Tota deficio, Dum vulnis lateris, Dum locus vulneris Est in profluvio.
3a	Ergo quare, fili care, Pendens ita, cum sis vita Vivens ante sæcula? Rex cœlestis, pro scelestis Alienas solvis pœnas, Agnus sine macula?	3b	Munda caro, mundo cara, Cur in crucis ares ara Pro peccatis hostia? Cur in ara crucis ares, Caro, quæ peccato cares, Caro culpæ nescia?
4a	O mentes perfidas et linguas duplices Et testes subdolos ac falsos iudices, Senes cum junioribus Solent majoribus Criminibus Damnati Ferre stipendium Suspendium Peccati.	4b	A damnatis is damnatur innocens Explens, quod expedit, quod decet, edocens, Fremunt auctores criminum Et viri sanguinum In Dominum Salutis Zelo nequitiae Sub specie Virtutis.

5a Mi Johannes, planctum move,
Plange mecum fili nove,
File novo foedere
Matris et materteræ,
Tempus est lamenti;
Immolemus intimas
Lacrimarum victimas
Christo morienti.

5b Salutaris noster Jesus,
Captus, tractus, vinctus, cæsus
Et illus alapis
A gehennæ satrapis,
Auctor veræ lucis,
Dies nocte clauditur,
Virta mortem patitur,
Mortem autem crucis.

6a Hac in vita sum invita,
Hoc in malo mori malo,
Fili mi, dum reprimi
Vel exprimi
Nequit æstus animi
Dolentis,
Tantis malis eximi
Volentis.

6b Scelus terræ cœlum terret,
Terræ motus terret motus
Impios nefarios,
Qui gladios
In sanctorum filios
Allidunt
Et te, Christe hagos,
Occidunt.

De muziek.

Alle 6 folio's hebben 8 notenbalken met rode lijnen waarop in het zwart een duidelijke kwadraatnotatie. De tekst onder de noten ziet er mooi uit en is goed leesbaar. Een grote hoofdletter in rood geeft het begin van het gezang aan, de dubbele streep het slot.

De kiemcel van het hele werk is het "O dolor- motief" uit nr.2

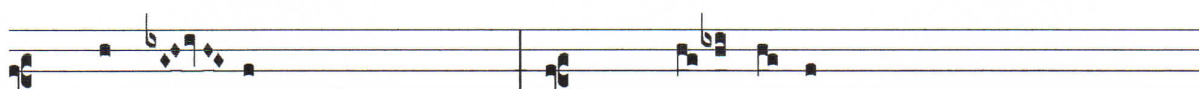
Dit motief komt meer dan 40x terug, gevarieerd in allerlei combinaties.
Zie notenvoorbeeld 1.

De modus is in het begin nog onzeker. De nrs. 1, 2 en 4 lijken gecomponeerd rond de reciteertoon *la* en ook deze recitatieven horen wij in het hele werk. Vanaf nr.5 bevinden we ons definitief in de Protus.
Zie notenvoorbeeld 2

Het *b* teken wordt in dit handschrift veelvuldig genoteerd maar niet nauwkeurig en niet consequent. Juist de vele herhalingen tonen aan, dat het de bedoeling is om alle si's als *sib* te zingen. De nrs.12 en 13 zijn wat dit betreft een uitzondering. Het O dolor-motief komt hier niet voor net als het *b* teken.

Nr.13 is een herhaling van de melodie van nr.12 en dus ook (in de restitutie) zonder *bb*. In het handschrift staan in nr.13, *Mater Ihesu*, enkele fouten en zijn de *bb* overbodig.
Zie verder voetnoot 6, 7 en 8.

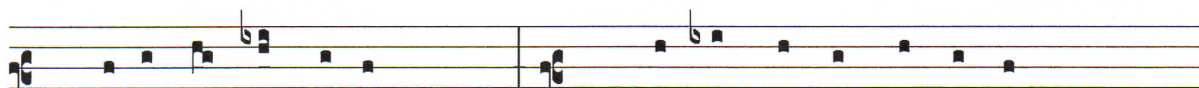
Notenvoorbeeld 1

Nr. 2 O do- lor

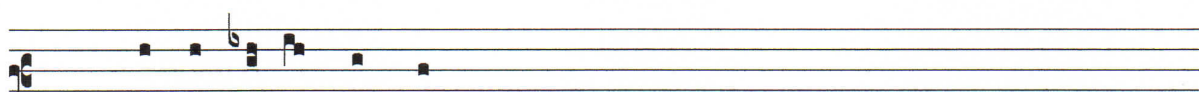
Nr. 8 glá- di- us

Nr. 11 res- pi- ce

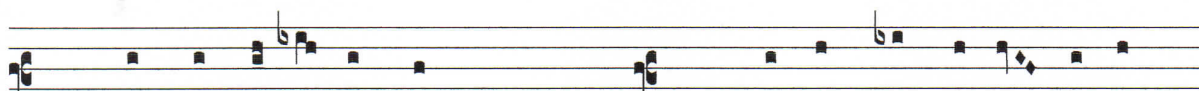

Nr. 1 u- bi est spes me- a
Nr. 1 u- bi to- ta sa- lus

Nr. 14 qui ti- mó- re tér- ri- ti
Nr. 14 et Te so- lum Fi- li mi
Nr. 17 Con- so- lá- re, Dó- mi- na
Nr. 17 curme- ró- re dé- fi- cis

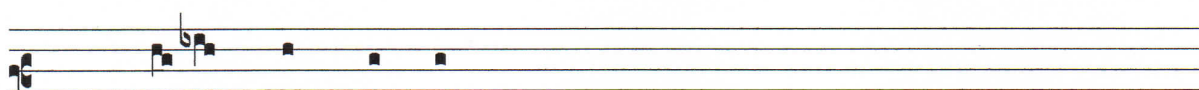

Nr. 2 fi- li ca- re
Nr. 15 hic qui non fle- ret
Nr. 16 trans- i- tis per vi- am
Nr. 8 lan- ce- æ

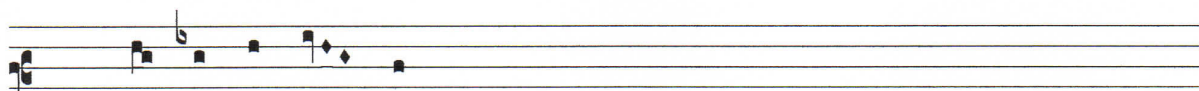

Nr. 2 cum sis vi- ta
Nr. 4 a- res a- ra
Nr. 9 fi- li no- ve
Nr. 10 e- ris ca- pra
Nr. 16 et vi- de- te
Nr. 18 a- mor me- us
Nr. 18 po- si- tum
Nr. 19 pec- ca- to ca- res
Nr. 20 du- pli- ces
Nr. 20 iu- ni- o- ri- bus

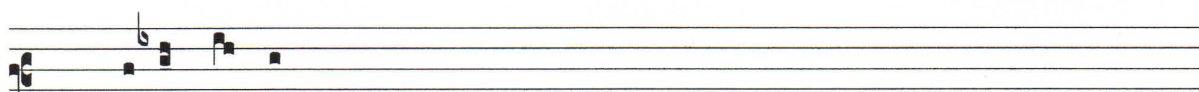
Nr. 18 cur te mo- do- vi- de- o
Nr. 20 o tes- tes sub- do- los

Nr. 4 mun- do ca- ra
Nr. 5 Ma- ri- æ
Nr. 6 fle- te
Nr. 9 plan- ctum mo- ve
Nr. 10 ma- ter me- a

Nr. 7 cru- ci- fi- xi
Nr. 7 so- ror no- stra
Nr. 16 me - cum fle- te

Nr. 8 et lan- ce- æ

Notenvoorbeeld 2

Protuscadenzen.

nr.3
a- gnus si- ne má- cu- la

nr.5
fe- lix pu- ér- pe- ra
nr.6 plan- ctus et lá- cri- mæ

nr.8
men- tis vir- gi- ne- æ

nr.8
Qui me trans- ver- be- rat

nr.9
Chris- to mo- ri- én- ti

nr.10
qui mo- do mi- hi est com- mís- sus

nr.11
tu qui me sal- vá- sti

nr.12
Qui dul- cis dí- scí- pu- la
nr.12 Qui te tan- tum a- má- vit

nr.13
mor- tem Chri- sti

nr.14
Mí- se- ra Ma- rí- a!

nr.16
Mí- se- ra Ma- rí- a!

nr. 18 Mí- se- ra Ma- rí- a!
nr. 20 sus- pén- di- um pec- cá- ti.

nr. 19 ca- ro cul- pe né- sci- a.

De nummers 12 en 13 hebben een slotcadens die enigszins afwijkt:

nr. 12 Mag- da- lé- na

nr. 13 vul- ne- rá- ta

Niet alleen de recitatieven en het “O dolor” - motie komen herhaaldelijk terug.

Ook worden sommige melodieën letterlijk herhaald:

Nr. 2 = nr. 4 = nr. 15 = nr. 9 (eerste deel) = nr. 10 (eerste deel) = nr. 16 (eerste deel)

Nr. 3 = nr. 19

Nr. 5 = nr. 6

Nr. 8 (tweede deel) = nr. 11

Nr. 14 (tweede deel) = nr. 17

Nr. 12 = nr. 13

Nr. 18 = nr. 20

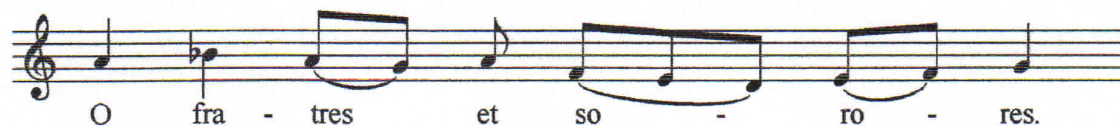
De melodieën nr. 3 en nr. 19 worden alleen door Johannes gezongen.

De melodieën nr. 18 en nr. 20 alleen door Maria Moeder.

De overige melodieën worden willekeurig gebruikt.

Stemomvang van de uitvoerenden.

Bij het bepalen van de stemomvang zijn we uitgegaan van de notatie in d - dorisch:

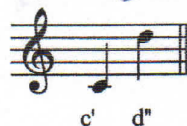
Maar een uitvoering een halve of hele toon hoger is even goed mogelijk, misschien zelfs mooier.

Maria Moeder:

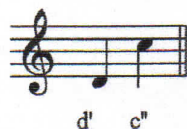
Dit is de omvangrijkste en moeilijkste rol.
Zij zingt 9 van de 20 gezangen. Deze stem heeft de grootste omvang en de rol vereist stembeheersing zowel in de hoogte (nrs 12, 14, 18, 20) als in de laagte (nrs. 9, 16)

Maria Magdalena:

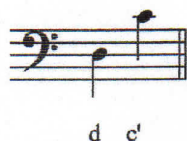
Maria Magdalena zingt 5 gezangen.

Maria Jacobi:

Een bescheiden rol.
Zij zingt 3 gezangen.

Johannes:

Johannes zingt 4 gezangen

Verantwoording

In mijn werkkamer liggen de kopieën van *Planctus Mariae* uit Cividale, Noord-Italië. Volgens de laatste gegevens van **Archive e Biblioteca di Cividale del Friuli Ud 33043 Piazza Duomo 13** staan die bekend als **Codice C I, Processionale Civitatense, XVde eeuw, fol,85r-87v. Planctus Mariae**. Het was niet gemakkelijk om dat originele handschrift in handen te krijgen. Door tussenkomst van prof. Nino Alberosa en prof. Laura Pani en uiteindelijk de vriendelijke hulp van de secretaresse van de bibliotheek, mevrouw Claudio Francheschino, is het toch gelukt.

Daarbij ligt een kant-en-klare transcriptie van deze klaagzang van Maria, gereed gemaakt voor gebruik. Samen met dr. Johan Schoenmakers en Jan Lipsch hebben we daar lange tijd aan gewerkt. Het is een bijzonder handschrift. Volgens mij de enige *Planctus Mariae* met muzieknnotatie en ook de enige *Planctus Mariae* die uitgevoerd wordt door meerdere personen. Heel opvallend zijn de talloze regie-aanwijzingen die in de marge tussen tekst en noten te lezen zijn. Johan Schoenmakers heeft die gegevens bijeengebracht in een mooi helder schema,(zie boven) handig voor een regisseur. Jan Lipsch droeg zorg voor de kwadraatnotatie.

Wat de noten betreft is het handschrift niet altijd betrouwbaar. Op een aantal plaatsen is ingrijpend afgeweken van het origineel. Zie bv. nr.13. De voetnoten geven aan hoe de originele notatie er uitziet.

Er zijn eerder transcripties verschenen van dit Cividale-handschrift (zie lijst achterin.). De ritmische interpretatie van Smoldon is uit de tijd en zijn transposities zijn niet nodig, maar de suggestie om deze klaagzang te besluiten met de sequens *Stabat Mater* neem ik graag over: Helemaal aan het eind van de *Planctus Mariae*, na ...*ferre stipendium suspendium peccati* knielt Maria wanhopig van verdriet neer aan de voet van het kruis. Dat is het slotbeeld. Het *Stabat Mater* is een lyrische terugblik (het staat in de verleden tijd) op wat de toeschouwers zojuist gezien hebben en sluit daar prachtig bij aan: tekstueel en muzikaal. Het is nl. de melodie van het GT 602. Volgens "Dom van Gennep, dl 2, blz 403" gecomponeerd door Dom Jausions (Solesmes) tussen 1860 en 1870.

De bedoeling was om dit gezang uit te voeren met mijn Schola in een concert bij gelegenheid van mijn afscheid. Dat is er toen niet van gekomen. Nu ligt het daar in mijn bureaulade en dat is jammer: dit werk verdient het om uitgevoerd te worden. Een uitdaging voor een vrouwenschola met enkele goede solisten? Daarom ben ik blij dat ik het in TvG kan publiceren. Als het ergens tot een uitvoering mocht komen, wil ik daar graag bericht over ontvangen. (le.krekelberg@kpnmail.nl)

Louis Krekelberg

Eerdere publicaties van *Planctus Mariae* Cividale:

Collins Fletcher. *The production of Medieval Churchmusic-drama*. Charlottesville Virginia 1976

Coussemaker E. de, *Drâmes liturgiques du Moyen Age* New York 1964

Smoldon W.L. *A fourteenth-century Passiointide Musicdrama* Oxford Univerity Press 1965

Young Karl *The drama of the Medieval Church* dl.I Oxford/ Londen 1933

Planctus Mariæ

Cividale, Archivi e Bibliotheca di Cividale del Friuli UD

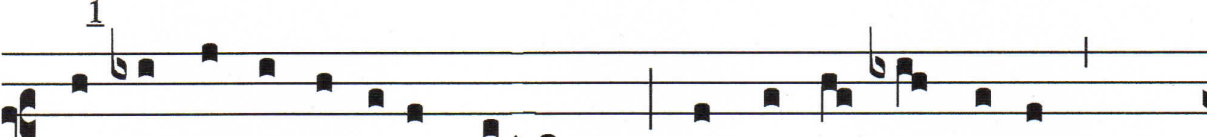
Ms. C1 fol. 85r - 87v (voorheen fol. 74r - 76v)

1. 85 r Maria Magdalena

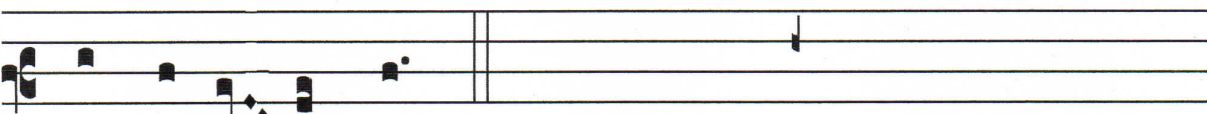
O fratres ! et so- ró- res ! U- bi est spes me- a?
O broeders! En zusters! Waar is mijn hoop?

1

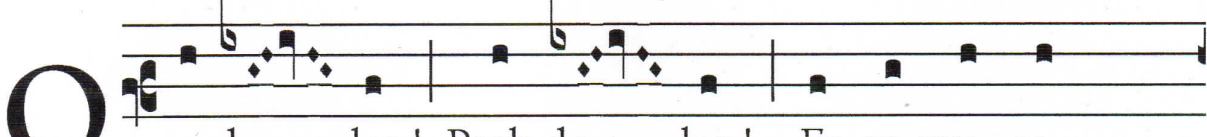
U- bi conso- lá- ti- o me- a ? U- bi to- ta sa- lus,
Waar is mijn troost? Waar is mijn ware redding?

1

O Ma- gis- ter mi ?
O, mijn Meester ?

2. Moeder Maria

O do- lor ! Proh do- lor ! Er- go qua- re,
O, smart ! O, verdriet ! Waarom toch,

Fi- li ca- re pen- des i- ta, cum sis vi- ta ma- nens
dierare Zoon, hangt Gij daar zo, terwijl Gij toch het leven bent

[illegible]

dat van eeuwigheid af bestaat?

3.

Johannes

R Ex cæ-lés-tis pro sce-lés-tis a-li-é-nas sol-vis
Koning van de hemel, voor de zondaars, voor andermans

Koning van de hemel, voor de zondaars,

voor andermans

The first system of musical notation for 'The Rose Tree' consists of a single staff with a treble clef. The melody begins with a quarter note on G4, followed by a quarter note on A4, and then a quarter note on B4. This is followed by a half note on C5, then a quarter note on B4, and a quarter note on A4. The system ends with a double bar line.

straf,

geeft Gij voldoening, Lam zonder smet.

4.

Maria, de moeder van Jakobus.

M Un-da ca-ro, mun-do ca-ra, cur in cru-cis
 Rein lichaam, dierbaar voor het mensdom, waarom versmacht Gij van dorst

Rein lichaam, dierbaar voor het mensdom, waarom versmacht Gij van dorst

a- res a- ra pro pec- cá- tis hó- sti- a?
op het altaar van het kruis, als offer voor de zonden?

5.

Johannes

F Le- ant ma- tér- na ví- sce- ra Ma- rí- æ
De moederlijke liefde van Maria beweent

2

ma- tris vúl- ne- ra. Ma- tér- ne dó- le- o que di- ci
de wonden. Ik betreur het moederschap waarvan ik gewend was dat men zei:

só- le- o fe- lix pu- ér- pe- ra.
"Gelukkige kraamvrouw".

6.

Moeder Maria

3

85 v

F Le- te, fi- dé- les á- ní- mæ, fle- te,
Treur, gelovige zielen, treur,

so- ró- res óp- ti- mæ, ut sint mul- tí- pli- ces do- ló- ris
rechtschapen zusters, opdat ze veelvoudige bewijzen zijn

ín- di- ces planctus et lá- cri- mæ.
van klachten en tranen.

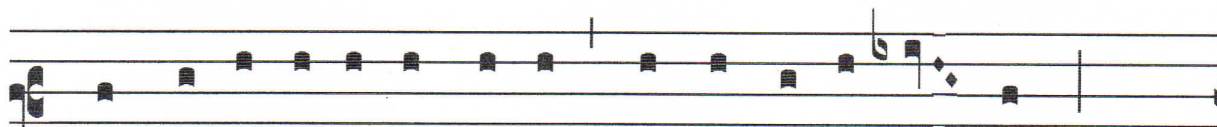
7.

Beide Maria's

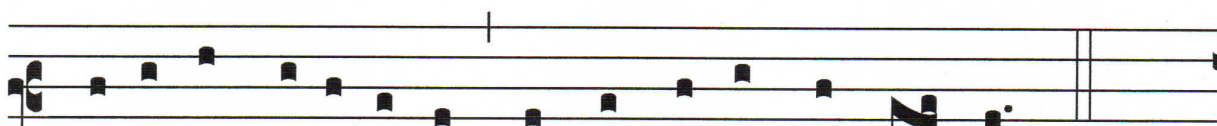
Ur me- ró- re dé- fi- cis, ma- ter cru- ci- fi- xi ?

Waarom bezwijkt Gij door stille smart, Moeder van de gekruisigde?

Cur do- ló- re consú- me- ris, dul- cis so- ror no- stra ?

Waarom wordt Gij door smart verteed, lieve zuster van ons?

Sic o- pór- tet fí- e- ri ut præ- dí- xit psal- mí- sta.

Op deze wijze moet het gebeuren zoals de psalmist heeft voorspeld.

8.

Moeder Maria

Ris- te spec- tá- cu- lum cru- cis et lán- ce- æ !

Treurige aanblik van

kruis en lans!

Clau- sum signá- cu- lum men- tis vir- gí- ne- æ pro- fún- de

Dit verborgen teken van een zuivere ziel

me vúl- ne- rat. Hoc est quod dí- xe- rat, quod prophe- tá-

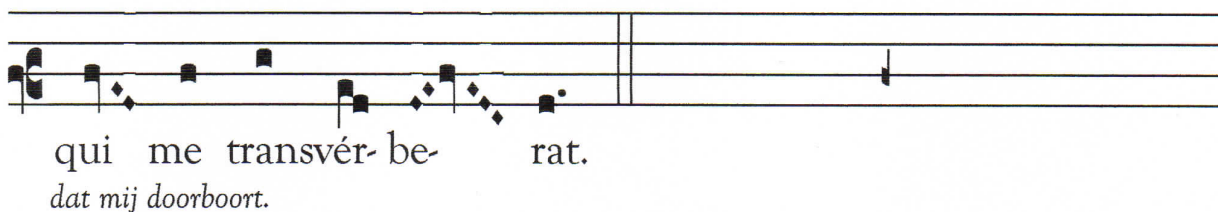
verwondt mij diep.

Dit is wat gezegd heeft,

wat voorspeld

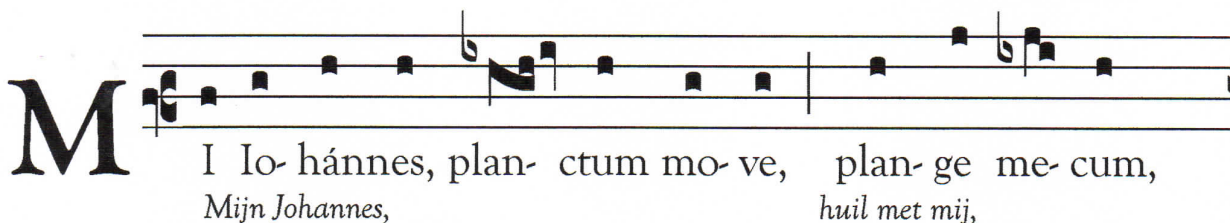

86 r

9.

Moeder Maria

10.

Johannes

O Ma-ri-a, ma-ter me-a, semper tu mi-hi e-ris
 O, Maria, mijn moeder, altijd zal ik voor U zorgen

ca-ra, et thesáurum conser-vá-bo qui mó-do mi-hi est
 en U als een kostbaarheid bewaren. U, die alleen aan mij is

commís-sus.
 toevertrouwd.

11.

Maria Magdalena

O Pa-ter be-ní-gne, o Ma-gí-ster ín-cly-te
 O, goedgunstige Vader, o glorievolle Meester,

no-li me de-re-lín-que-re, pec-cá-tri-cem ré-spi-ce,
 laat mij niet in de steek. Denk aan deze zondares,

tu qui me sal-vá-sti.
 Gij, die mij hebt verlost.

O Ma-ri-a Mag-da-lé-na, Fí-li-i-me-i
O, Maria Magdalena, lieve leerlinge

dul-cis di-scí-pu-la, plange me-cum, so-ror me-a,
van mijn Zoon, bejammer met mij, mijn zuster,

plange me-cum cum do-ló-re mortem dul-cis
bejammer met mij smartelijk de dood van

na-ti-me-i, et mor-tem Ma-gí-stri tu-i,
mijn lieve Zoon en de dood van uw Meester,

mortem íl-li-us qui te tantum amá-vit qui ó-mni-a
de dood van Hem die u zo zeer heeft liefgehad,

pec-cá-ta tu-a ti-bi re-la-xá-vit, dul-cis-si-
die al uw zonden heeft vergeven,

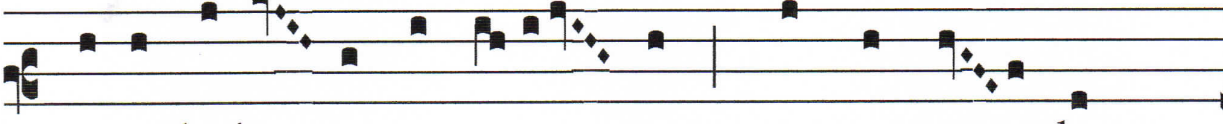
ma Mag-da-lé-na.
liefste Magdalena.

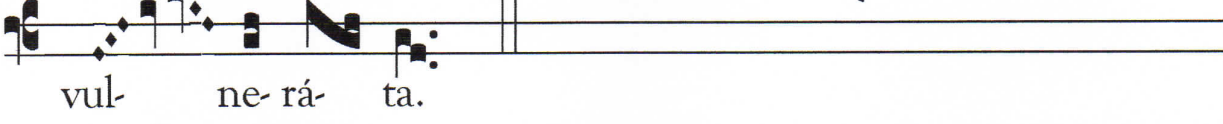
13.

Maria Magdalena

M
 A-ter Ie- su cru- ci- fi- xi, te- cum plangam
 Moeder van de gekruisigde Jezus, met U bejammer ik

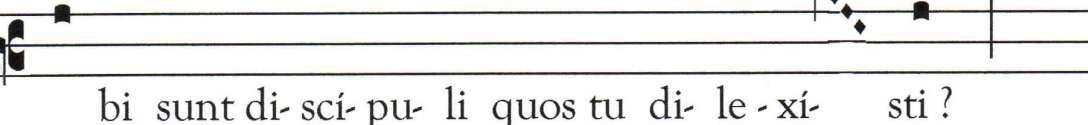

 mor- tem Chri- sti, et mor- tem me- i Ma- gi- stri;
 de dood van Christus en de dood van mijn Meester

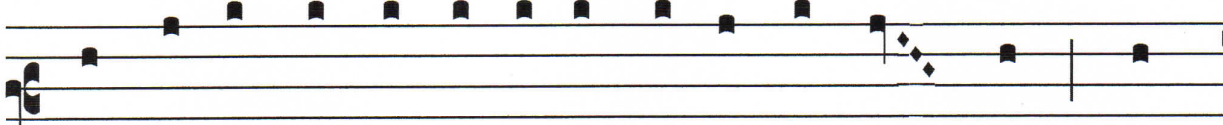

 et ex do- ló- re cru- ci- á- ta, sum in cor- de
 en gekweld door smart ben ik in mijn hart

 vul- ne- rá- ta.
 gewond.

14.

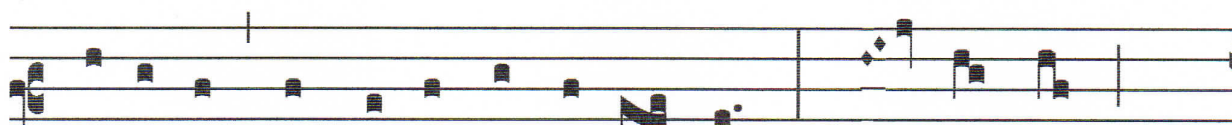
Moeder Maria

U
 bi sunt di- sci- pu- li quos tu di- le- xí- sti ?
 Waar zijn de leerlingen die U hebt liefgehad ?

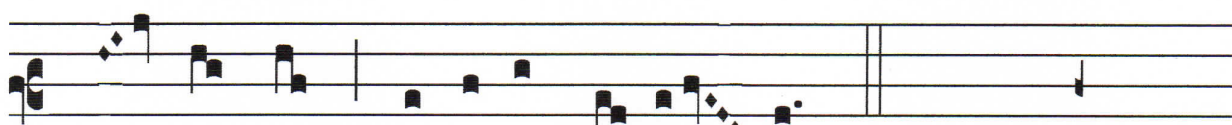

 U- bi sunt A- pós- to- li quos tan- tum a- má- sti? Qui
 Waar zijn de Apostelen, waar U zoveel van hebt gehouden ?

ti-mó-re ter-rí-ti, omnes fu-gi-é-runt, et Te so-lum,
die door vrees overmand allemaal gevluht zijn en jou alleen,

Fi-li mi, in cru-ce di-mí-se-runt. He-u me!
mijn Zoon, naar het kruis hebben laten gaan. Wee mij,

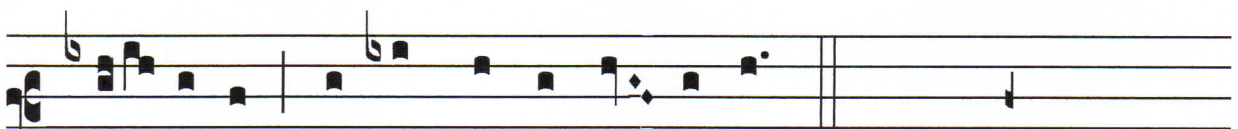
He-u me! Mí-se-ra Ma-rí-a!
Wee mij, beklagenswaardige Maria!

15.

Maria, de moeder van Jakobus

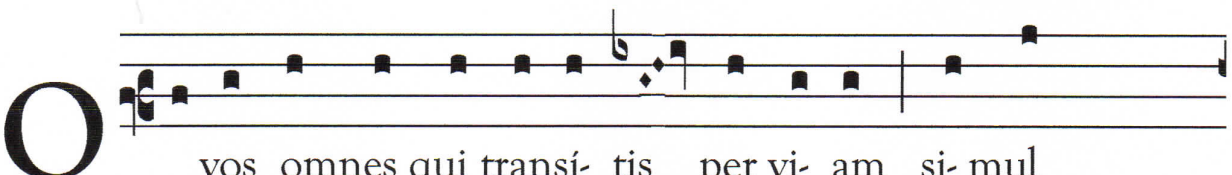
Uis est hic qui non fle-ret, Ma-trem Chri-sti si
Wie is er hier, die niet zal huilen als hij de moeder van Christus

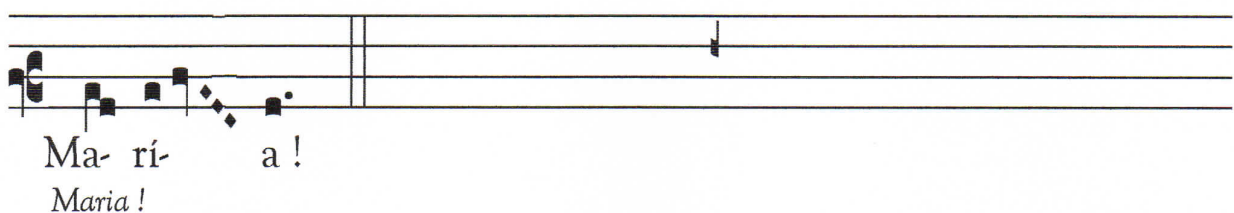
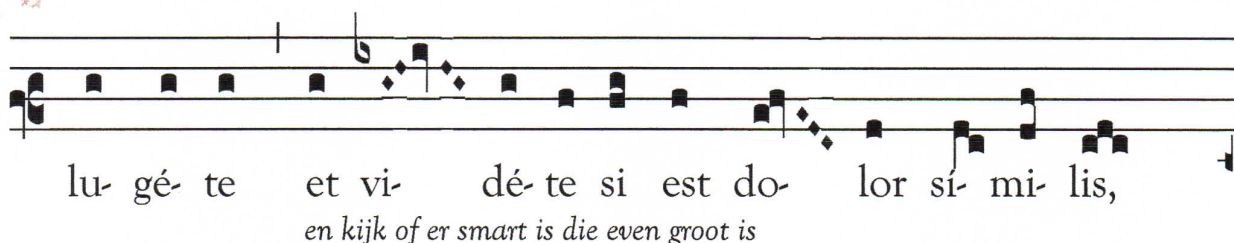
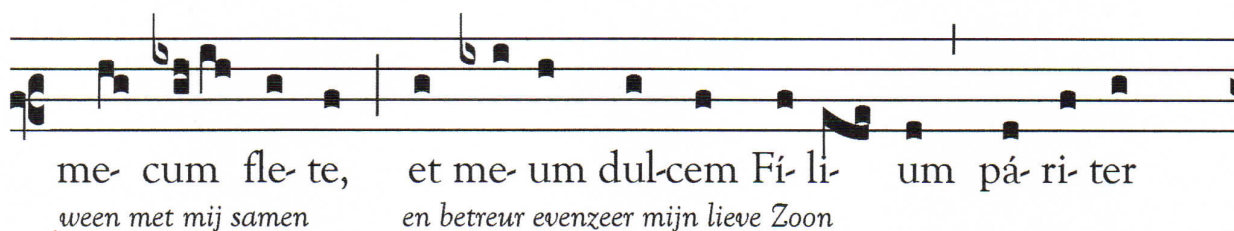
vi-dé-ret in tan-ta tri-stí-ti-a?
ziet in zo'n grote droefheid?

16.

Moeder Maria

vos omnes qui transí-tis per vi-am si-mul
O, gij allen, die hier voorbij komt,

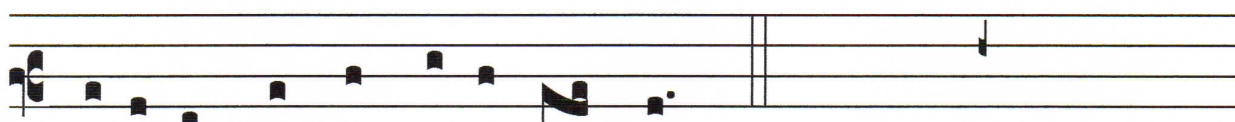

17.

Maria Magdalena (alleen)

87 v

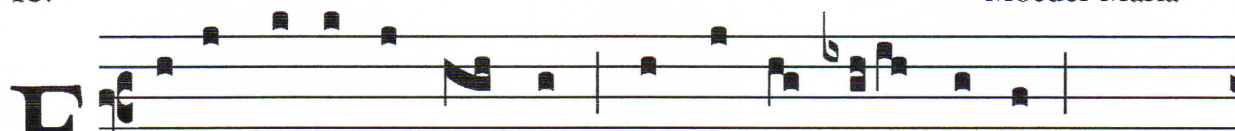

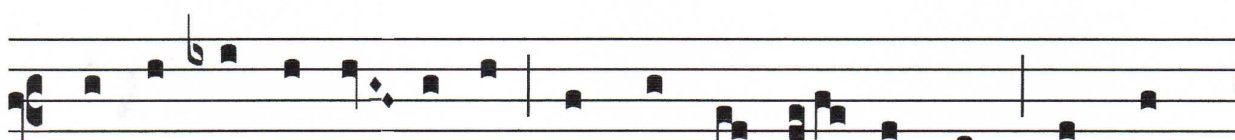
Fí- li- us mundum a ru- í- na.
redt de wereld van de ondergang.

18.

Moeder Maria

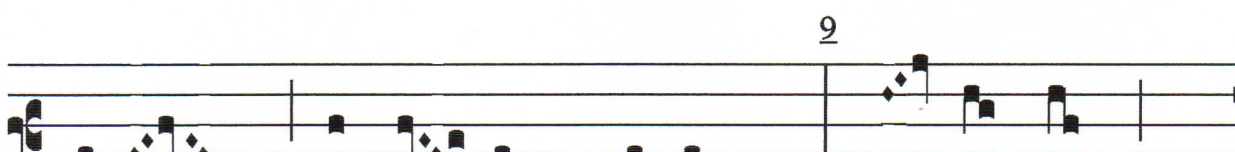
F I- li mi ca- rís- si- me, dul- cis a- mor me- us,
Mijn liefste Zoon, mijn lieveling,

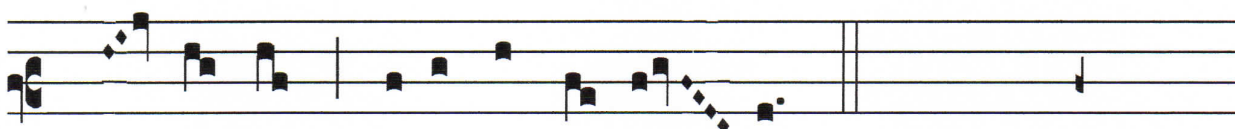
cur te mo- do ví- de- o in cru- ce pen- dén- tem, in- ter
waarom zie ik U zo aan het kruis hangen,

la- tró- nes pó- si- tum, spi- nis co- ro- ná- tum, la- tus tu- um,
geplaatst tussen misdadigers, gekroond met doornen en Uw zijde

Fí- li mi, lánce- a per- fo- rá- tum? He- u me!
mijn Zoon, met een lans doorboord? Wee mij,

He- u me! Mí- se- ra Ma- rí- a!
wee mij, beklagenswaardige Maria

19.

Johannes

C Ur in a-ra cru- cis a- res, ca- ro que pec- cá- to
 Waarom versmacht Gij van dorst op het altaar van het kruis,

ca- res, ca- ro cul- pe né- sci- a?
 lichaam dat vrij is van zonden, lichaam zonder schuld?

20.

Moeder Maria

O men- tes per- fí- das et línguas dú- pli- ces,
 O, trouweloze geesten en dubbele tongen,

10

o tes- tes súb- do- los et fal- sos iú- di- ces se- nes cum
 o, bedrieglijke getuigen en huichelachtige rechters, ouderen en

iu- ni- ó- ri- bus so- lent ma- ió- ri- bus cri- mí- ni- bus dam-
 jongeren die zelf zeer schuldig zijn,

ná- ti fer- re sti- péndi- um suspéndi- um pec- cá- ti.
 vinden het gewoon ophanging te eisen als straf voor een vergrijp.

Voetnoten.

Voetnoot 1

Nr.1. Op deze plaats staan *b* tekens op de mi-lijn. Dat moet een vergissing zijn. Nergens komt in dit werk een *mi^b* voor.

Coussemaker (*Drames Liturgiques*, Paris 1856, pag. 285) laat in zijn transcriptie deze *b* tekens weg zonder commentaar.

Voetnoot 2.

Nr.5 In het handschrift is *matris* weggefallen. Andere handschriften geven de tekst *Maria Matris*. Het woord *matris* is toegevoegd. De melodie is afgeleid van nr.6. Nr.5 en nr.6 hebben dezelfde melodie.

Voetnoot 3.

Nr.6 In het origineel is de eerste noot een *mi*. Nr.5 en nr.6 hebben dezelfde melodie.

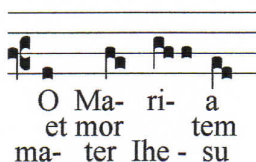
Voetnoot 4.

Nr.8 In het manuscript begint hier een nieuw gezang met een rode P.

In de marge staat aangegeven dat Johannes dit gedeelte zingt. Maar de zin loopt hier door. Bovendien hoort deze tekst bij Maria. In de restitutie zijn de twee gezangen van het manuscript samengevoegd tot één geheel: nr.8, en worden gezongen door Moeder Maria.

Voetnoot 5.

Nr.12 origineel: een enkele *fa* op de lettergreep *Maria*.
De formule:

komt 3x voor in *Planctus Mariae* en ook nog 3x in *Visitatio Sepulchri* uit hetzelfde handschrift.

Alleen bij *O Maria*, nr.12, ontbreekt de dubbele *fa*.

Voetnoot 6, 7, 8.

Nr.13

6. origineel: *sib*

7. origineel: *et mortem mei Magistri* staat een secunde te laag genoteerd.

8. origineel: *cruciata sum in corde* staat (tot aan de laatste re) een secunde te laag genoteerd. Vgl.nr.12

In het aansluitende *Visitatio Sepulchri* komt 3x dezelfde melodie voor als in nr.12.

Cum venissem

En lapis

Dolor crescit

Nog een bewijs dat de melodie van nr.13 corrupt is.

Voetnoot 9.

Nr.18 origineel: *Heu me! Heu me!* Staat een terts te hoog vanwege foutieve do-sleutel. De custos geeft aan dat deze melodie met een la begint. Zie nr.14

Voetnoot 10.

Nr.20 Vanaf dit punt eindigt Planctus Mariae. De ontbrekende tekst is beschikbaar uit andere bronnen. De melodie is te vinden in nr.18.

De muzieknotatie en lay - out werd verzorgd door Jan Lipsch, Klimmen.

Maasbracht,

Louis Krekelberg.

